

Stalin in Hitler

Brata dvojčka ali smrtna sovražnika?¹

Zgodovinski dogodki in teoretske kategorije

Ko filozofi preučujejo zgodovinske dogodke, si obenem prizadevajo razpravljati o kategorijah, s katerimi zgodovinske dogodke rekonstruiramo in opisujemo. Danes se s kategorijo »totalitarizma« (teroristične diktature ene politične stranke in kulta osebnosti) označuje Stalina in Hitlerja kot skrajni utelešenji te naloge, kot dveh pošasti s tako podobnimi lastnostmi, da pomislimo na dvojčka. Nista brez razloga – kot trdijo – za dve leti sklenila sramotnega pakta. Resda je temu paktu sledila neusmiljena vojna, a vojskovala sta jo dvojčka, čeravno precej prepirljiva.

Je to nujen sklep? Za trenutek se obrnimo stran od Evrope. Tudi Gandhi je verjel, da je imel Hitler nekakšnega brata dvojčka. A to ni bil Stalin, ki ga je še septembra 1946, že po izbruhu hladne vojne, indijski voditelj imel za »velikega človeka« na čelu »velikega naroda«.² Ne, Hitlerjev brat dvojček je bil pravzaprav Churchill, vsaj sodeč po dveh Gandhijevih intervjujih iz aprila 1941 in aprila

1 Prevedeno po: Domenico Losurdo, »Stalin and Hitler: Twin Brothers or Mortal Enemies?«, prev. Frank Ruda, *Crisis & Critique* 3, št. 1 (2016): 33–47, <https://www.crisiscritique.org/storage/app/media/2016-03-29/losurdo.pdf>, in po neobjavljenemu, nekoliko razširjenemu izvirniku v nemščini. Za dovoljenje za prevod ter posredovanje izvirnika se najlepše zahvaljujemo Franku Rudi ter uredništvu revije *Crisis & Critique*. Opombe v oglatih oklepajih so prevajalčeve.

2 Ginanath Gopal Tendulkar, *Mahatma: Life of Mohandas Karamchand Gandhi* (New Delhi: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 1990), 210.

1945: »Trdim, da imamo v Indiji hitlerjansko vladavino, ne glede na to, kako zakrita je z milejšimi izrazi.«³ Nadalje: »Hitler je bil greh Velike Britanije. Hitler je le odgovor na britanski imperializem.«⁴

Morda je prva od teh izjav najbolj sugestivna. Izrečena je bila v času, ko je še vedno veljal pakt o nenapadanju med Nemčijo in Sovjetsko zvezo: zdi se, da indijskemu voditelju gibanja za neodvisnost ta ni šel v nos. Politika ljudske fronte je znotraj protikolonialnega gibanja naletela na velike zadrege. Razlog za to pojasni pomemben afroameriški zgodovinar s Trinidada in navdušen občudovalec Trockega C. L. R. James, ki je še leta 1962 takole opisal razvoj nekega drugega zagovornika emancipacije temnopoltih, prav tako s Trinidada:

Ko se je ustalil v Ameriki, je postal aktiven komunist. Prestavili so ga v Moskvo, da bi vodil njihov črnski oddelek za propagando in organiziranje. Na tej poziciji je postal eden najbolj znanih in zaupanja vrednih agitatorjev za afriško neodvisnost. Leta 1935 je Kremelj, v iskanju zavezništva, Britanijo in Francijo kot demokratična imperializma razločil od Nemčije in Japonske in s tem fašistične imperializme napravil za glavno tarčo ruske in komunistične propagande. To je dejavnosti za afriško osvoboditev pomanjšalo do farsičnih razsežnosti: Nemčija in Japonska v Afriki nista imeli kolonij. Padmore se je nemudoma razšel s Kremljem.⁵

Stalina niso kritizirali in obsojali kot Hitlerjevega brata dvojčka, temveč ker slednjega ni želel prepoznati kot brata dvojčka voditeljev britanskega in francoskega imperializma. Pomembnim osebam protikolonialnega gibanja ni bilo enostavno razumeti, da je bil sedaj Tretji rajh tisti, ki je vodil kolonialno (in zaslužnevalno) protirevolucijo: običajna razprava glede pakta o nenapadanju jasno trpi za evrocentrizmom.

Četudi je Churchilla vprašljivo postavljati ob bok Hitlerju, kot to počne Gandhi (in bolj posredno drugi zagovorniki protikolonialnega gibanja), pa je to vendarle lahko razumljivo: mar ni Hitler večkrat izjavil, da želi v vzhodni Evropi ustvariti nemško Indijo? In mar ni Churchill obljubil, da bo za vsako ceno branil britansko

3 Mohandas Karamchand Gandhi, »Answers to Questions«, 25. april 1941, v: *The Collected Works of Mahatma Gandhi* (New Delhi: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 2017), 80: 200.

4 Mohandas Karamchand Gandhi, »Interview with Ralph Coniston«, april 1945, v: *Collected Works*, 86: 223.

5 C. L. R. James, *The Black Jacobins. Toussaint Louverture and the San Domingo Revolution* (London: Penguin Books, 1963), 310.

Indijo? Leta 1942 se je britanski premier za zatrtje osamosvojitvenega gibanja dejansko zatekel k »skrajnim ukrepom, kot je uporaba zračnih sil za obstreljevanje množice protestnikov s strojnimi«. ⁶ Še posebej pa je povedna ideologija, na kateri to zatiranje temelji. Prisluhnimo Churchill: »Sovražim Indijce. So zverinsko ljudstvo z zverinsko vero«; k sreči za vzdrževanje reda skrbi prej še nikoli videno število »belih vojakov«. Po robu se je namreč treba postaviti rasi, ki jo »pred pogubo varuje zgolj hitro razmnoževanje«. Maršal Arthur Harris, glavni pobudnik območnega bombardiranja v Nemčiji, je postopal nadvse pravilno, ko je »poslal del presežka svojih bombnikov, da jih uniči«. ⁷

Vrnimo se iz Azije v Evropo. 23. julija 1944 je Alcide de Gasperi, katoliški voditelj, ki je bil tik pred tem, da postane premier izpod fašizma osvobojene Italije, v govoru odločno poudaril: »Ko vidim, kako sta Hitler in Mussolini preganjala ljudi zaradi njihove rase in iznašla tisto znano strašljivo protijudovsko zakonodajo, in ko hkrati vidim, kako Rusi, sestavljeni iz 160 ras, stremijo k zlitju teh ras, ko vidim ta prizadevanja za združitev človeške družbe, mi dovolite reči: to je krščansko, to je izrazito univerzalistično v smislu katolištva.« ⁸

Izhodišče je bila v tem primeru kategorija rasizma, nadloga, ki se je najbolj grobo izrazila v Mussolinijevi Italiji in Hitlerjevi Nemčiji. No, kaj pa je bilo nasprotje vsega tega? Iz že navedenih razlogov to ni mogla biti Churchillova Velika Britanija. Pa tudi Združene države ne, kjer je – vsaj na jugu – vladal *white supremacy* [belski supremacizem, op. prev]. O tem režimu je pomemben ameriški zgodovinar (George M. Fredrickson) nedavno zapisal: »Prizadevanja za zagotavljanje 'rasne čistosti' na ameriškem jugu so napovedala vidike uradnega nacističnega pregona Judov v tridesetih letih 20. stoletja«. ⁹ Ko upoštevamo še zakonodajo, po kateri je na jugu Združenih držav že kaplja nečiste krvi zadoščala za izključitev iz belske skupnosti, je sklep očiten: »Nacistična definicija Juda nikoli ni bila tako stroga kot 'pravilo ene kaplje', ki je prevladalo v zakonih o rasni čistosti na ameriškem jugu pri kategorizaciji črncev.« ¹⁰ Ne preseneča torej, da je De Gasperi v Sovjetski zvezi videl resnično veliko nasprotnico Hitlerjeve Nemčije. Brata dvojčka, o katerih govori kategorija totalitarizma, v luči kategorij rasizma in kolonializma nastopita kot smrtna sovražnika.

6 Michelguglielmo Torri, *Storia dell'India* (Rim: Laterza, 2000), 598.

7 Madhusree Mukerjee, *Churchill's Secret War: The British Empire and the Ravaging of India During World War II* (New York: Basic Books, 2010), 78, 246–47.

8 Alcide De Gasperi, »La democrazia cristiana e il momento politico«, v: *Discorsi politici*, ur. Tommaso Bozza (Rim: Cinque lune, 1956), 15–16.

9 George M. Fredrickson, *Racism: A Short History* (Princeton: Princeton University Press, 2002), 2.

10 Fredrickson, 124.

»Največja kolonialna vojna v zgodovini«

Iz katere kategorije naj torej izhajamo? Predajmo besedo dotičnim osebnostim. Ko je 27. januarja 1932 Hitler nagovoril düsseldorfske (in nemške) industrialce in si dokončno pridobil njihovo podporo pri prevzemu oblasti, je svoje pojmovanje zgodovine in politike pojasnil na sledeč način. Skozi celotno 19. stoletje so »beli narodi« dosegli nesporno prevlado z zaključkom procesa, ki se je začel z osvajanjem Amerike in se razvil v znamenju »popolnega, prirojenega občutka nadvlade bele rase«. S tem ko boljševisem preizprašuje kolonialni sistem in povzroča ter pogloblja »zmedenost evropskega belega mišljenja«, predstavlja tudi smrtno nevarnost civilizaciji. Če bi se tej grožnji želeli zoperstaviti, bi morali ponovno okrepiti »prepričanje o večvrednosti ter s tem o pravici bele rase« in brezpogojno braniti »gosposki položaj bele rase nad preostankom sveta«, tudi z »najokrutnejšo neusmiljenostjo«: potrebna je »izjemno brutalna gospodarjeva oblast«. ¹¹ Brez dvoma: Hitler se je s kandidaturo za vodenje ene najpomembnejših držav v Evropi predstavil kot borec za *white supremacy*, ki ga je želel braniti širom sveta.

Poziv k obrambi in mobilizaciji bele rase je v Nemčiji naletel na velik odmev med prvo svetovno vojno, zlasti pa v prvih letih po njej. Antantina in zlasti francoska uporaba temnopoltih enot je izzvala ogorčenje in zgražanje. Poleg tega so bile te enote prisotne med okupacijskimi silami v Porenju in so posiljevale nemške ženske: šlo je za neizprosno maščevanje zmagovalcev, ki so poraženega nasprotnika poskušali na vsak način ponižati in celo okužiti njegovo kri, da bi dosegli »mulatizacijo«. Vsekakor črna nevarnost ni prežala zgolj na jugu Združenih držav, kjer je bil glede tega zelo oprezen Kukluksklan, temveč tudi v Nemčiji (in Evropi): vsaj tako je v Nemčiji tedaj trdila širša javnost. ¹² In takšno ideološko ozračje je močno vplivalo na oblikovanje nacističnega vodstva.

14. junija 1922 je Heinrich Himmler sodeloval na demonstracijah v Münchnu, ki jih je organizirala »Deutsche Notbund gegen die Schwarze Schmach«, ¹³ ki je – kot je poročal lokalni časnik – »okupacijo Porenja s strani temnopoltih označila za hladnokrvno zasnovan zločin iz zverinskosti z namenom, da nas kot raso okuži in zatre ter dokončno uniči«. V svoj dnevnik je Himmler zapisal: »Precej ljudi. Vsi so vzklikali 'maščevanje'. Zelo impresivno. – Sem pa doživel že lepše in bolj čustvene tovrstne dogodke.« ¹⁴

11 Adolf Hitler, *Reden und Proklamationen 1932–1945*, ur. Max Domarus (München: Süddeutscher Verlag, 1965), 75–77.

12 Gl. Domenico Losurdo, *Kampf um die Geschichte: Der historische Revisionismus und seine Mythen – Nolte, Furet und die anderen* (Köln: PapyRossa, 2007), 4. pogl., 6. odstavek.

13 [Nemška krizna zveza proti črni sramoti.]

14 Peter Longerich, *Heinrich Himmler: Biographie* (München: Siedler, 2008), 66.

K sreči je bila Angliji francoska rasna neodgovornost tuja. Tako je menil Alfred Rosenberg, ki se je zavzemal za »zvezo dveh belih narodov« ali bolje treh belih narodov, če se analize boja proti »počrnenju« [*Vernegerung*] lotimo na globalni ravni in poleg Nemčije in Velike Britanije upoštevamo še ZDA.¹⁵ Še konec leta 1942, ko sta Tretji rajh in Japonska v vojni z ramo ob rami, se Hitler, namesto da bi bil zadovoljen z uspehi svojega zaveznika rumene rase, pritožuje nad »težkimi izgubami, ki jih je belec utrpel v vzhodni Aziji«: o tem v dnevniku poroča Joseph Goebbels, ki je Churchilla obsodil kot »pravega grobarja angleškega imperija«.¹⁶

Belo raso je bilo treba braniti tudi v Evropi. Njena poglavitna sovražnica je bila Sovjetska zveza, ki je »nižje« rase ščuvala k upor in ki je hkrati tudi sama spadala v kolonialni svet. Tako pojmovanje je bilo v Nemčiji tedaj precej razširjeno: po boljševisškem prevzemu oblasti, je leta 1933 zapisal Oswald Spengler, je Rusija odvrгла »'belo' masko« in »zopet postala azijska, 'mongolska' velesila«, odslej nepogrešljiv del »celotnega nebelega prebivalstva Zemlje« in polna sovraštva do »belega človeštva«.¹⁷

Ta velika grožnja pa je obenem predstavljala veliko priložnost: pred belo raso in Nemčijo se je odprlo neizmerno kolonialno ozemlje. Šlo je za neke vrste Divji zahod. Že *Moj boj* je hvalil »neznansko notranjo moč« ameriškega vzora kolonialne ekspanzije, zgleda, ki ga je treba posnemati za oblikovanje ozemeljsko zaokroženega rajha v srednji in vzhodni Evropi.¹⁸ Pozneje, po začetku operacije Barbarossa, je Hitler svojo vojno proti »domorodcem« vzhodne Evrope večkrat primerjal z »indijansko vojno«, z »boji z Indijanci v Severni Ameriki«: v obeh primerih bo »močnejša rasa zmagovita«.¹⁹ V svojih tajnih govorih, ki niso bili namenjeni javnosti, je tudi Himmler na posebej nazoren način razodel še en vidik kolonialnega programa Tretjega rajha: nujno so potrebni »tujerodni sužnji«, nad katerimi »nadrasa« nikoli ne izgubi svojega »gospostva« [*Herrentum*] in s katerimi se nikakor ne sme mešati. »Če svojih taborišč ne napolnimo s sužnji – v tej sobi govorim stvari zelo nazorno in jasno –, s suženjskimi delavci, ki brez ozira na izgube gradijo naša mesta, naše vasi, naše kmetije«, se načrta za kolonizacijo in ponemčenje osvojenih ozemelj v vzhodni Evropi ne bo dalo udejanjiti.²⁰

15 Ernst Piper, *Alfred Rosenbergs Hitlers Chefideologie* (München: Blessing, 2005), 299, 160.

16 Joseph Goebbels, *Tagebücher*, ur. Ralf Georg Reuth (München: Piper, 1992), 1747–48.

17 Oswald Spengler, *Jahre der Entscheidung* (München: Beck, 1933), 150.

18 Adolf Hitler, *Mein Kampf* (München: Zentralverlag der NSDAP, 1939), 153–54.

19 Adolf Hitler, pogovora 30. avgusta 1942 in 8. avgusta 1942, v: *Monologe im Führerhauptquartier 1941–1944: Die Aufzeichnungen Heinrich Heims*, ur. Werner Jochmann (Hamburg: Albrecht Knaus, 1980), 377, 334.

20 Heinrich Himmler, *Geheimreden 1933 bis 1945*, ur. Bradley F. Smith in Agnes F. Peterson (Berlin: Propyläen, 1974), 156, 159.

Za konec: »domorodci« vzhodne Evrope so bili po eni strani rdečeokožci, ki jih je treba oropati njihove zemlje, deportirati in zdesetkati; po drugi strani pa so bili črnci, ki jim je bilo usojeno, da delajo kot sužnji v službi nadrase, medtem ko morajo biti Judje, ki so jih kot krivce za škovanje nižjih ras enačili z boljševiki, uničeni.

Seveda teh predstav o vnaprej določenih žrtvah, med katerimi je bila v prvi vrsti Sovjetska zveza, ni bilo mogoče širiti. Zanimivo je, da je Stalin že med februarjem in oktobrom 1917 večkrat opozoril, da Rusiji, izčrpani od neskončne vojne, grozi nevarnost, da se spremeni v »kolonijo Anglije, Amerike in Francije«:²¹ antanta je s tem, ko je na vsak način skušala doseči nadaljevanje vojne, v Rusiji ravnala, kot da bi bila v »osrednji Afriki«.²² Boljševiška revolucija je bila nujna tudi za odvrnitev te grožnje. Po oktobru je Stalin v sovjetski oblasti videl borko za »preobrazbo Rusije iz kolonije v samostojno državo«.²³

Hitler je že od samega začetka nameraval obuditi kolonialno tradicijo in jo uveljaviti v vzhodni Evropi, zlasti v Rusiji, »podivjani« od zmage boljševizma; po drugi strani je Stalin svojo deželo od samega začetka pozival, naj se zoperstavi grožnji kolonialnega podjarmljenja in je s te perspektive tudi razlagal boljševiško revolucijo.

Čeprav o tem ni imel jasne predstave, je Stalin začel prepoznavati ključne značilnosti stoletja, ki se je pravkar začelo. Lenin je na valu oktobrske revolucije upal, da bo edino ali poglavitno vprašanje 20. stoletja spopad med kapitalizmom in socializmom/komunizmom: kolonialni svet so v tem času v celoti okupirale kapitalistične sile in vsaka nova delitev na pobudo poraženih oziroma »prikrajšanih« držav bi privedla do nove svetovne vojne ter pomenila še en korak v smeri dokončnega uničenja kapitalističnega sistema; pohod novega socialističnega sistema je tako že na dnevnem redu. A Hitler je storil nepričakovano potezo: v vzhodni Evropi in zlasti v sovjetski Rusiji je prepoznal še neizkoriščen kolonialni prostor, ki je na razpolago vzpenjajočemu se nemškemu rajhu. Na podoben način sta postopala japonsko cesarstvo, ki je napadlo Kitajsko, in fašistična Italija, ki je (z izjemo Etiopije) ciljala na Balkan in Grčijo. Stalin se je začel zavedati, da bo kljub drugačnim pričakovanjem 20. stoletje v Evropi zaznamovano s spo-

21 Josif V. Stalin, »To all the Toilers, to all the Workers and Soldiers of Petrograd«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1917/06/17.htm>.

22 Josif V. Stalin, »Foreigners and the Kornilow Conspiracy«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1917/09/12.htm>.

23 Josif V. Stalin, »The Military Situation in the South«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1920/01/07.htm>; gl. tudi Domenico Losurdo, *Stalin: Zgodovina in kritika črne legende*, prev. Luka Novak (Ljubljana: Studia Humanitatis, 2025), 2. pogl., 2. odstavek.

padom med kolonializmom in protikolonializmom, ki ga bo podpiralo in spodbujalo komunistično gibanje.

V današnjih časih upravičeno opozarjamo: »Hitlerjeva vojna za *Lebensraum* je bila največja kolonialna vojna v zgodovini.«²⁴ Ta kolonialna vojna se je najprej sprožila proti Poljski. Firerjevi napotki na predvečer napada so povedni: nujno je »uničenje življenjskih sil« poljskega naroda; poslužiti se je treba »okrutnega ravnanja«, ki naj ga ne zadržuje »sočutje«; »močnejši ima pravico«. Smernice za poznejšo operacijo Barbarossa so bile podobne: po aretaciji je treba politkomisarje, kadre Rdeče armade, sovjetske države in komunistične partije nemudoma likvidirati; na vzhodu je treba ukrepati z izredno odločnostjo in nepopustljivostjo, nemški častniki in vojaki pa naj premagajo svoje zadržke in moralne pomisleke. Da bi ljudi s starodavno kulturo spravili v položaj (razlaščenih in zdesetkanih) rdečkožcev in (v suženjstvo pahnjenih) črncev, je bilo treba »pobiti vse predstavnike poljske inteligence«; enakemu ravnanju mora biti seveda podvržena tudi ruska in sovjetska inteligenca: »Sliši se okrutno, a tak je pač zakon življenja.«²⁵ Na tak način lahko pojasnimo usodo, ki je na Poljskem doletela katoliško duhovščino, v ZSSR komunistične kadre in v obeh primerih Jude, ki so bili dobro zastopani v slojih intelektualcev in za katere so sumili, da navdihujejo in podpirajo boljševizem. Hitlerju je uspelo Poljsko in Sovjetsko zvezo izigrati drugo proti drugi, za obe pa je imel v mislih enako usodo; po ovinkasti in tragični poti sta se na koncu sicer odporniška vojna poljskega naroda in Velika domovinska vojna na koncu vendarle povezali. Prelomnica »največje kolonialne vojne v zgodovini« je Stalingrad. Če je bil Hitler zagovornik kolonialne protirevolucije, je bil Stalin zagovornik protikolonialne revolucije, ki je svoje središče povsem nepričakovano našla v Evropi.

Stalin, Hitler in narodne manjšine

Je opis Stalina, ki sem ga pravkar predstavil, v nasprotju s politiko do narodnih manjšin, ki jo je zasledoval v Sovjetski zvezi? V Stalinovem pojmovanju nedvomno ni prostora za pravico do odcepitve. Kot potrjuje pogovor z Dimitrovom z dne 7. novembra 1937: »Kdorkoli, ki s svojimi dejanji ali zamislimi napade enotnost

24 David Olusoga in Casper W. Erichsen, *The Kaiser's Holocaust: Germany's Forgotten Genocide* (London: Faber and Faber, 2011), 327.

25 Adolf Hitler, govori 22. avgusta 1939, 28. septembra 1940, 30. marca 1941 in 8. novembra 1941, v: *Reden und Proklamationen*.

socialistične države, bo brez usmiljenja uničen.«²⁶ Kaznuje se celo misli: to je izjemno učinkovita definicija totalitarizma, ki pa je bila izrečena povsem nenamerno!

Po drugi strani Stalin pozdravlja in podpira kulturni preporod dolgo zatiranih narodnih manjšin vzhodne Evrope. Povedne so njegove opazke z 10. kongresa Ruske komunistične partije leta 1921: »Pred približno petdesetimi leti so imela vsa madžarska mesta nemški značaj; sedaj so se madžarizirala«; tudi »Čehi« doživljajo »prebujenje«. Gre za pojav, ki zajema vso Evropo: iz »nemškega mesta«, kar je bila nekoč, postaja Riga sedaj »latvijsko mesto«; mesta v Ukrajini bodo »neizbežno ukrajinizirana«, prej prevladujoči ruski element pa bo postal drugotnega pomena. Stalin vseskozi polemizira tudi z »asimilatorji«, bodisi »turškimi asimilatorji«, »prusko-nemškimi germanizatorji« ali »carsko-ruskimi rusifikatorji«. To stališče je zatorej še posebej pomembno, saj je povezano s teoretsko obdelavo, ki ima splošen značaj. V polemikah proti Kautskyju Stalin poudarja, da socializem še zdaleč ne pomeni izginotja nacionalnih jezikov in posebnosti, temveč vodi k njihovemu nadaljnjemu razvoju in razcvetu. Vsa-ko »asimilacijsko politiko« je torej treba obsoditi kot »do ljudstva sovražno« in »protirevolucionarno«. Takšna politika je še posebej »usodna«, saj ne doume, »kako kolosalna je stabilnost narodov«;²⁷ če želi nekdo »napovedati vojno narodni kulturi«, je »pristaš kolonialne politike«.²⁸ Razkorak med načelnimi stališči in dejanskimi politikami v praksi je vsekakor lahko velik, vendar pa ta stališča nikakor niso nepomembna, zlasti v političnem režimu, v katerem izobrazba in ideološka mobilizacija partijskih funkcionarjev in aktivistov ter množična in-doktrinacija igrata tako pomembno vlogo.

Znova pa izstopa nasprotje v primerjavi s Hitlerjem. Tudi slednji izhaja iz predpostavke poslovanjenja in »raznemčevanja« vzhodne Evrope. A zanj je to proces, ki ga je mogoče in nujno zaustaviti z vsemi sredstvi. Jezikovna in kulturna asimilacija nista dovolj, saj bi ti v resnici predstavljali »začetek bastardizacije« in torej »uničenje germanskih prvin«, »uničenje prav tistih značilnosti, ki so nekoč osvajalcem prinesle zmagoslavje«.²⁹ Ponemčiti je treba ozemlje, ne da bi ob tem ponemčili ljudi. To je mogoče le, če sledimo zelo natančnemu modelu: onkraj Atlantika se je bela rasa razširila na zahod z amerikaniziranjem zemlje, nikakor pa ne tudi rdečkožcev: na ta način so ZDA ostale »nordijsko-german-

26 Georgi Dimitroff, *Tagebücher 1933–1943* (Berlin: Aufbau-Verlag, 2000), 162.

27 Josif V. Stalin, »The Tenth Congress of the R.C.P.(B.)«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1921/03/08.htm>.

28 Josif V. Stalin, »Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission of the C.P.S.U.(B.)«, govor 5. avgusta 1927, Marxists' Internet Archive, https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1927/07/29.htm#Speech_Delivered_on_August_5_.

29 Hitler, *Mein Kampf*, 82, 428–29.

ska država«, ne da bi se ob tem spremenile v »mednarodno zmes ljudstev«. ³⁰ Temu vzoru mora slediti tudi Nemčija v vzhodni Evropi.

Vloga geografije in geopolitike

Tudi pri odnosu do narodnega vprašanja se nasprotje med Sovjetsko zvezo in Tretjim rajhom potrdi. Do povsem drugačnih zaključkov pa pridemo, če se osredotočimo na prakse vladanja v obeh režimih, ki ju vsekakor lahko primerjamo na podlagi kategorije totalitarizma. Vseeno pa bi bilo teror, okrutnost in celo težnjo po nadzoru nad mislimi zavajajoče razlagati na psihopatološki način.

Ne smemo pozabiti na metodologijo, ki jo je razvil eden od klasikov liberalizma. Leta 1787 je Alexander Hamilton na predvečer sprejetja nove zvezne ustave pojasnil, da sta omejitev oblasti in vpeljava *vladavine prava* uspeli v dveh državah otoškega značaja (v Veliki Britaniji in ZDA), ki ju je pred grožnjami sovražnih sil ščitilo morje. Če bi projekt federacije propadel in bi na njegovih ruševinah nastal sistem držav, podoben tistemu na evropski celini, bi tudi v Ameriki nastali pojavi, kot so stalna vojska, močna centralna oblast in celo absolutizem. »Tako bi v kratkem času v vsej naši deželi začutili enaka orodja tiranije kot so tista, ki so uničila stari svet.« ³¹ Po Hamiltonovo moramo torej najprej upoštevati geografski in geopolitični položaj, da lahko pojasnimo obstojnost ali izginjanje liberalnih institucij.

Če preučimo velike zgodovinske krize, vidimo, da so vse – pa čeprav v različnem obsegu – na koncu vodile do koncentracije oblasti v rokah bolj ali manj avtorske osebnosti: prva angleška revolucija se je končala z osebno oblastjo Cromwella, francoska revolucija sprva z oblastjo Robespierrea, nato pa predvsem Napoleona; izplen revolucije črnskih sužnjev v San Domingu je bil sprva vojaška diktatura Toussainta Louverturea, nato pa Dessalinesa; francoska revolucija leta 1848 je vodila k osebni oblasti Ludvika Napoleona oziroma Napoleona III. Kategorija totalitarizma je lahko uporabna v primerjalni analizi praks vladanja, ki se uveljavijo v bolj ali manj akutnih kriznih razmerah. Če pa pozabimo na formalni značaj te kategorije in jo absolutiziramo, tvegamo, da brata dvojčka postaneta preobširna in preveč raznovrstna družina.

30 Adolf Hitler, *Hitlers Zweites Buch: Ein Dokument aus dem Jahre 1928*, ur. Gerhard L. Weinberg (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1961), 131–32.

31 Alexander Hamilton, »The Consequences of Hostilities Between the States«, Lillian Goldman Law Library, https://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed08.asp.

Kar se tiče 20. stoletja: v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno so se zvrstile številne krize, ki so vodile k vzpostavitvi diktature samodržca. Če stvar pogledamo pobliže, je ta usoda doletela pravzaprav skoraj vse države celinske Evrope. Izvzeti sta bili državi otoškega značaja, o katerih je govoril Hamilton. Toda čeprav sta ti imeli v ozadju trdno liberalno tradicijo in še posebej ugoden geografski in geopolitični položaj, se je tudi tam pojavila težnja po koncentraciji oblasti, po krepitevi izvršne veje oblasti nasproti zakonodajne, po omejevanju vladavine prava: v ZDA je izvršilni ukaz Franklina Delana Roosevelta zadoščal za zaprtje ameriških državljanov japonskega porekla v koncentracijska taborišča. To pomeni, da analiza vladnih praks, na kateri temelji kategorija totalitarizma, zajema ali vsaj zadeva tudi države, ki veljajo za kar najmanj sumljive.

»Totalitarizem« in »vseobsegajoče samodržstvo rase«

Znova preusmerimo pozornost od praks vladanja k političnim ciljem. Hitler se tudi glede notranje politike ozira k Združenim državam. *Moj boj* in *Hitlerjeva druga knjiga*³² večkrat svarita: zaprisežena sovražnica civilizacije in bele rase v Evropi ni le sovjetska Rusija, ki vse nebele narode ščuva, naj se zoperstavijo belski nadvladi; pozabiti ne smemo niti na Francijo, ki je državo bele rase, kot je Nemčija, podvrгла ponižanju okupacije s strani temnopoltih čet. Pozorni moramo biti tudi na »bastardizacijo«, »počrnenje« [*Vernegerung*] oziroma »vsesplošno počrnitev« [*allgemeine Verniggerung*], ki se dogaja v Franciji oziroma točneje v »evropsko-afriški mulatski državi«, ki se zdaj razteza »od Rena do Konga«. ³³ Tej sramoti pa na pozitiven način nasprotuje zgled »Severne Amerike«, kjer so se »Germani« izognili »mešanju krvi Arijev z nižjimi ljudstvi« in »krvni sramoti« ter so ostali »rasno nemešani in čisti«, zaradi česar lahko sedaj vladajo celotnemu kontinentu. ³⁴

Režim *white supremacy*, ki je gospodaril na jugu Združenih držav, je že zgled za reakcionarno kulturo, ki je pozneje vodila v nacizem. Ob obisku ZDA konec 19. stoletja je Friedrich Ratzel, eden od velikih teoretikov geopolitike, zelo pomenljivo opredelil tamkajšnje stanje: ko se oblaki dima ideologije z njeno zvestobo načelu »enakosti« razkadajo, se pokaže realnost »rasne aristokracije«, ki se kaže v linčanju temnopoltih, »izrivanju in uničevanju Indijancev« ter prego-

32 [T. i. Hitlerjeva druga knjiga oz. *Hitlers Zweites Buch* je rokopis Hitlerjevih razmišljanj o zunanji politiki iz leta 1928, ki v času njegovega življenja ni bil urejen in objavljen.]

33 Hitler, *Zweites Buch*, 52; Hitler, *Mein Kampf*, 730.

34 Hitler, *Mein Kampf*, 313–14.

nih, s katerimi se soočajo priseljenci z vzhoda. V ZDA se je oblikovalo stanje, ki se »izogiba suženjski obliki, obenem pa ohranja njeno bistvo v podrejenosti in družbeni razslojenosti po rasah«. Zgodil se je »preobrat« od dragocenih iluzij abolicionistov in zagovornikov večrasne demokracije iz let rekonstrukcije. Vse to, daljnovidno meni Retzel, bo imelo posledice daleč onkraj severnoameriške republike: »Smo šele na začetku povratnih učinkov, ki jih bo ta preobrat prinesel Evropi, še bolj pa Aziji.«

Pozneje tudi avstro-ogrski vicekonzul v Chicagu izpostavi protirevolucijo, ki poteka v ZDA, in njen koristen ter poučni značaj. Evropa mora na tem področju nujno nadoknaditi zaostanek, saj družba tu črnca iz kolonij sprejema kot »posladedek«: kakšna razlika v primerjavi z ravnanjem »Američana, tako ponosnega na čistost svoje rase«, ki se izogiba stiku z nebelci, med katere šteje tudi tiste, ki jim po žilah teče »ena sama kaplja črnske krvi«! »Če Amerika lahko Evropo karkoli nauči, je to gotovo glede črnkega [in rasnega] vprašanja.«

Kot sta predvidela oba navedena avtorja, je rasistična protirevolucija, ki je v ZDA napravila konec z večrasno demokracijo iz let po rekonstrukciji, dejansko prečkala Atlantik. Tako je na primer Alfred Rosenberg opeval Združene države kot »čudovito državo prihodnosti«: z omejitvijo državljanskih pravic na belce ter s krepitvijo *white supremacy* na vseh ravneh in z vsemi sredstvi ji gredo zasluge za oblikovanje srečne »nove ideje rasne države«: da, »črnsko vprašanje je na samem vrhu vseh eksistenčnih vprašanj v ZDA«; in če smo opustili absurdno načelo črnske enakopravnosti, ni več razloga, zakaj ne bi potegnili tudi »potrebnih zaključkov glede rumenokožcev in Judov.«³⁵

Ta razlaga je presenetljiva le na prvi pogled. Na začetku 20. stoletja, v letih pred oblikovanjem nacističnega gibanja v Nemčiji, se je prevladujoča ideologija južnih držav ZDA izražala v »White Supremacy Jubilees« [slavjih belske nadvlade], na katerih so paradirali oboroženi uniformiranci, navdahnjeni s sledečim »rasnim kredom ljudi z ameriškega juga«. Tu je njegova formulacija:

1. »Kri ne more lagati.« 2. Bela rasa mora prevladati. 3. Tevtonska ljudstva se zavzemajo za rasno čistost. 4. Črnc je manjvreden in bo tak tudi ostal. 5. »To je belčeva dežela.« 6. Ne družbeni enakopravnosti. 7. Ne politični enakopravnosti. 8. V zadevah glede državljanskih pravic in pravnih ureditev naj prednost dvoma pripada belemu človeku, za razliko od temnopoltega; in v nobenem primeru naj se ne posega v ugled bele rase. 9. Črncu naj v izobraževalni politiki pripadajo drobtinice, ki padejo z belčeve mize. 10. Poklicno izobraževanje za črnca naj bo

35 Alfred Rosenberg, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (Munich: Hoheneichen, 1937), 673, 668–69.

takšno, da ga bo najbolj primerno pripravilo za služenje belcu. [...] 14. Naj belec z najnižjim položajem šteje več od črnca z najvišjim 15. Zgornje izjave izkazujejo usmeritve [Božje] Previdnosti.³⁶

Tu nas pot nedvomno vodi v bližino nacizma. Še posebej zato, ker jug ZDA priznava ta katekizem, ki izrecno zahteva »to hell with the Constitution« [k vragu z ustavo] samo zato, da bi tako v teoriji kot v praksi uveljavil popolno »večvrednost Arije« in ubežal »OSTUDNI, ZLOVEŠČI, NARODNI GROŽNJI« temnopoltih. Nekateri kritični glasovi so sicer menili, da »črnci ni škodljiv« in da je nesorazmerno ustrahovan, pa vendar so bile rasistične tolpe pripravljene »da ga ubijejo in izbrišejo z obličja zemlje«; odločene so bile vzpostaviti »vseobsegajoče samoderštvo rase«, s »popolno izenačitvijo močnejše rase s samo državnobitje«. ³⁷

Kaj ustrežnejše označuje Tretji rajh: kategorija »totalitarizma« (ki Hitlerja približuje Stalinu) ali kategorija »vseobsegajočega samoderštva rase« (ki se nanaša na režim *white supremacy*, ki je v času Hitlerjevega prihoda na oblast v Nemčiji še vedno vladal v južnih državah ZDA)? Vsaj ena stvar je jasna: nacističnega besedišča ne moremo zadostno razumeti, če se ozremo zgolj k Nemčiji. Kaj je »krvna sramota«, o kateri – kot smo videli – svari *Moj boj*, če ne »miscegenation« [rasno mešanje], ki ga obsojajo zagovorniki *white supremacy*? Celo ključni pojem nacistične ideologije – *Untermensch* [podčlovek, op. prev] – je prevod ameriškega »Under Man«! Na to je leta 1930 opozoril Alfred Rosenberg, ki je izražal svoje občudovanje do ameriškega avtorja Lothrop Stoddarda: slednjemu gre zasluga, da je prvi skoval ta pojem, ki se pojavi kot podnaslov njegove knjige (*The Menace of the Under Man*), izšle leta 1922 v New Yorku, tri leta pozneje pa v Münchnu v nemškem prevodu (*Die Drohung des Untermenschen*).³⁸ Prav *Under*

36 Comer Vann Woodward, *Origins of the New South 1877–1913* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2013), 350, 355–56.

[1. »Blood will tell«; 2. The white race must dominate; 3. The Teutonic peoples stand for race purity; 4. The Negro is inferior and will remain so; 5. »This is a white man's country«; 6. No social equality; 7. No political equality; 8. In matters of civil rights and legal adjustments give the white man, as opposed the colored man, the benefits of the doubt; and under no circumstances interfere with the prestige of the white race; 9. In educational policy let the Negro have the crumbs that fall from the white man's table; 10. Let there be such industrial education of the Negro as will best fit him to serve the white man; [...] 14. Let the lowest white man count for more than the highest Negro; 15. The above statements indicate the leadings of Providence.]

37 Woodward, *Origins*, 355–56.

38 V zvezi z Ratzlom, vicekonzulom v Chicagu in Stoddardom gl. Domenico Losurdo, »'White Supremacy' und Konterrevolution, Die Vereinigten Staaten, das Russland der

Man oziroma *Untermensch* je tisti, ki ogroža civilizacijo, in v izogib tej grožnji je potrebno »vseobsegajoče samodržstvo rase«! Če namesto iz kategorije totalitarizma izhajamo iz te kategorije, je smiselno, da kot brata dvojčka ne obravnavamo Stalina in Hitlerja, temveč belske supremaciste iz južnih držav ZDA in nemške naciste. Nasproti obojim stoji Stalin, ki ga afroameriški aktivisti niso brez razloga občasno slavili kot »novega Lincolna«. ³⁹

Vojni za obnovo kolonialne in sužnjelastniške nadvlade

Vsekakor je še vedno treba pojasniti pakt Ribbentrop-Molotov. Sovjetska zveza ni bila prva, temveč zadnja, ki si je prizadevala za dogovor s Tretjim rajhom. A na tem mestu bi kot filozof, ki ga analiza političnih kategorij vodi k zgodovinski primerjavi, želel podati drugačno razmišljanje. Skoraj poldrugo stoletje preden je Hitler začel vojno za podreitev in zaslužnjenje narodov vzhodne Evrope, se je – seveda v povsem drugačnem zgodovinskem kontekstu – odvila še ena velika vojna, katere cilj je bila restavracija kolonialne oblasti in suženjstva. Gre za vojni pohod proti San Domingu, ki ga je zaukazal Napoleon in ga zaupal svojemu svaku Charlesu Leclercu. Otoku je tisti čas vladal voditelj zmagovite revolucije črnih sužnjev Toussaint Louverture. Tudi po 29. avgustu 1793, ko je predstavnik revolucionarne Francije L. F. Sonthonax razglasil odpravo suženjstva na otoku, je Louverture skupaj s Španci nadaljeval boj, ker Franciji ni zaupal. Črnski voditelj je še dolgo sodeloval s sužnjelastniško državo *ancien régime*, ki je bila boj z jakobinsko republiko in z abolicionistično oblastjo, ki se je medtem vzpostavila v San Domingu. Da bi državo, ki jo je vodil, rešil pred grozečim gospodarskim zlomom, je leta 1799 celo vzpostavil trgovinske odnose z Veliko Britanijo, ki se je vojskovala s Francijo – morebitna angleška zmaga bi lahko imela za abolicionistični projekt precej negativne posledice. ⁴⁰ Pa vendar ostaja Toussaint Louverture veliki junak protikolonialne in abolicionistične revolucije ter nasprotnik Leclerca (in Napoleona). Stoletje in pol pozneje kljub povsem drugačnim zgodovinskim okoliščinam ni razloga, da bi Stalina obravnavali drugače: zaradi zapletenosti zgodovinskega procesa ne smemo izpred oči izgubiti bistvenega.

Še pred francosko invazijo – in v njenem pričakovanju – je Toussaint Louverture vzpostavil neusmiljeno produktivistično diktaturo in z železno pestjo zatrl

‘Weissen’ und das Dritte Reich«, v: *Faschismus und soziale Ungleichheit*, ur. Christoph J. Bauer et al. (Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr, 2007), 164–65, 159.

39 Losurdo, *Stalin*, 6. poglavje, osmi odstavek.

40 James, *Black Jacobins*, 104, 186.

vse izzive in napade na svojo oblast; pozneje je prihod Leclercovega ekspedicijskega korpusa naznanil začetek vojne, ki je na koncu postala vojna uničenja za obe strani. Kaj naj torej rečemo o razlagi tega spopada, ki bi Louvertura in Leclerca uvrstila v kategorijo »totalitarizma«, zato da bi oba postavila v nasprotje z liberalnim in demokratičnim vodstvom ZDA? Takšna opredelitev bi bila po eni strani banalna: grozote konflikta, ki se na koncu sprevrže v rasno vojno, so očitne. Po drugi strani pa bi bila izredno popačena: nasprotnike suženjstva in lastnike sužnjev bi postavila na isto raven in zamolčala dejstvo, da so lastniki sužnjev navdih in podporo našli v ZDA, kjer je črnsko suženjstvo cvetelo še naprej. Kategorija totalitarizma ne postane nič prepričljivejša, če je uporabljena kot edino merilo za razlago gigantskega spopada, ki je v prvi polovici 20. stoletja divjal med protikolonialno revolucijo in kolonialno protirevolucijo, zagovornico suženjstva. Jasno je, da gre za poglavje zgodovine, ki zahteva poglobljene raziskave vseh vrst in pri katerem se kontroverznim razlagam ne da izogniti; pa vendarle ni nobenega razloga, da bi smrtna sovražnika spreminjali v brata dvojčka.

Prevedel Arne Jakob Zakrajšek

Literatura

- De Gasperi, Alcide. »La democrazia cristiana e il momento politico (1944)«. V: *Discorsi politici*, uredil Tommaso Bozza. Rim: Cinque lune, 1956.
- Dimitroff, Georgi. *Tagebücher 1933–1943*. Berlin: Aufbau-Verlag, 2000.
- Fredrickson, George M. *Racism: A Short History*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Gandhi, Mohandas K. *The Collected Works of Mahatma Gandhi*. 98 zv. New Delhi: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 1969–2001.
- Goebbels, Joseph. *Tagebücher*. Uredil Ralf Georg Reuth. München: Piper, 1992.
- Hamilton, Alexander. »The Consequences of Hostilities Between the States«. Lillian Goldman Law Library. https://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed08.asp.
- Himmler, Heinrich. *Geheimreden 1933 bis 1945*. Uredila Bradley F. Smith in Agnes F. Peterson. Berlin: Propyläen, 1974.

- Hitler, Adolf. *Hitlers Zweites Buch: Ein Dokument aus dem Jahre 1928*. Uredil Gerhard L. Weinberg. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1961.
- . *Mein Kampf*. München: Zentralverlag der NSDAP, 1939.
- . *Monologe im Führerhauptquartier 1941–1944: Die Aufzeichnungen Heinrich Heims*. Uredil Werner Jochmann. Hamburg: Albrecht Knaus, 1980.
- . *Reden und Proklamationen 1932–1945*. Uredil Max Domarus. München: Süddeutscher Verlag, 1965.
- James, C. L. R. *The Black Jacobins: Toussaint Louverture and the San Domingo Revolution*. London: Penguin Books, 1963.
- Longerich, Peter. *Heinrich Himmler: Biographie*. München: Siedler, 2008.
- Losurdo, Domenico. *Kampf um die Geschichte: Der historische Revisionismus und seine Mythen – Nolte, Furet und die anderen*. Köln: PapyRossa, 2007.
- . *Stalin: zgodovina in kiritka črne legende*. Prevedel Luka Novak. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2025.
- . »‘White Supremacy’ und Konterrevolution, Die Vereinigten Staaten, das Russland der ‘Weissen’ und das Dritte Reich«. V: *Faschismus und soziale Ungleichheit*, uredili Christoph J. Bauer et al., 155–85. Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr, 2007.
- Mukerjee, Madhusree. *Churchill’s Secret War: The British Empire and the Ravaging of India During World War II*. New York: Basic Books, 2010.
- Olusoga, David, in Casper W. Erichsen. *The Kaiser’s Holocaust: Germany’s Forgotten Genocide*. London: Faber and Faber, 2011.
- Piper, Ernst. *Alfred Rosenberg Hitlers Chefideologe*. München: Blessing, 2005.
- Rosenberg, Alfred. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. München: Hoheneichen, 1937.
- Spengler, Oswald. *Jahre der Entscheidung*. München: Beck, 1933.
- Stalin, Josif V. »Foreigners and the Kornilow Conspiracy«. Marxists’ Internet Archive. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1917/09/12.htm>.
- . »Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission of the C.P.S.U.(B.)«. Marxists’ Internet Archive. https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1927/07/29.htm#Speech_Delivered_on_August_5_.
- . »The Military Situation in the South«. Marxists’ Internet Archive. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1920/01/07.htm>.

- . »The Tenth Congress of the R.C.P.(B.)«. Marxists' Internet Archive. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1921/03/08.htm>.
- . »To all the Toilers, to all the Workers and Soldiers of Petrograd«. Marxists' Internet Archive. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1917/06/17.htm>.
- Tendulkar, D. G. *Mahatma. Life of Mohandas Karamchand Gandhi*. New Delhi: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 1990.
- Torri, Michelguglielmo. *Storia dell'India*. Rim: Laterza, 2000.
- Woodward, C. Vann. *Origins of the New South 1877–1913*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2013.